

23. Смирнов И. П. Система фольклорных жанров (метафизика фольклора) / Игорь Павлович Смирнов // Лотмановский сборник 2. – М.: ОГИ, 1997. – С. 14 — 38.
24. Чистов К. В. Ирина Андреевна Федосова. Историко-культурный очерк / Кирилл Васильевич Чистов. – Петрозаводск, 1988. – С.8.

УДК: 81.373.2+811.105

**СПІВВІДНОШЕННЯ МАСКУЛІННОГО Й ФЕМІНІННОГО В
НОМІНАЦІЙНІЙ МІКРОСИСТЕМІ
'ПАРУБКОВАТИ – БУТИ НА ВИДАННІ'
(на матеріалі англійської, польської, чеської і української мов)**

Харлай О.В.

Рівненський інститут словянознавства Київського славістичного університету

Людське життя фактично визначається певною кількістю точок відліку – фізіологічних стадій людського буття, пов'язаних з його переломними моментами: зачаттям, вагітністю, пологами, настанням статевої зрілості, шлюбом і смертю [Малиновский 1998, с. 39]. Людина досягає зрілості, повноліття і вступає у шлюб, щоб створити сім'ю як основну ланку продовження роду.

Системність дослідження шлюбного дійства, сімейної та родинної обрядовості засвідчують численні наукові праці. Такі дослідники як М.Ф. Сумцов, Хв. Вовк, І. Франко, К.Н. Connel, Е. Evans, Е. Westmark, з одного боку, детально проаналізували етнографічний план обрядодійства, його перебіг, учасників, не оминули увагою передуючі форми шлюбу як підоснову сучасного, а з іншого, тлумачили дійсність, яка збереглася в обряді, за допомогою фольклорних даних. Мовний код весільного обряду у діахронічному зрізі розглядали представники Московської етнолінгвістичної школи (М.І. Толстой, О.В. Гура, Г.О. Плотнікова, Т.В. Цив'ян тощо). В останні роки актуальним виявляється міжмовного зіставлення обрядових номінацій (О.В. Тищенко, Т.В. Голі-Оглу, Л.Й. Пулатова, О.І. Чайка). Актуальним видається зіставний аспект вивчення мікросистеми *'парубкувати – бути на виданні'* з ономасіологічних позицій на матеріалі англійської, польської, чеської і української мов.

З огляду на сказане **метою** пропонованої розвідки є зіставно-ономасіологічний аналіз конститuentів номінаційної мікросистеми *'парубкувати – бути на виданні'*, поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:
- провести зіставний аналіз номінантів мікросистеми *'парубкувати – бути на виданні'* відповідно до актуалізованої семи статі;

- визначити мотиваційні домінанти і їхній зв'язок екстралінгвальною дійсністю в англійській, польській, чеській і українській мовах;
- порівняти мотивувальні ознаки, які лягли в основу номінацій в чотирьох обраних мовах.

Дошлюбні стосунки у європейських народів починалися з досягнення їх учасниками шлюбного віку – парубкування та дівування. І хоча на перший погляд такі дії з боку хлопця та дівчини видаються симетричними, насправді пару собі вибирав саме хлопець (пор. *парубкувати* 1. □Бути парубком (*парубок* □Молодий чоловік; юнак. 2. Нежонатий чоловік □, перен. □Поводити себе, як парубок: гуляти, залицятися до жінок і т. ін.□ [ВТССУМ, с. 890] та *дівувати* □Бути дівчиною; брати участь у дівочих розвагах □[ВТССУМ, с. 302].

Аналізована група номінантів із спільним номінаційним значенням 'досягти шлюбного віку особою чоловічої та жіночої статі' має переважно розчленовану структуру: це передусім неоднослівні стійкі аналітичні сполуки з різного роду конкретизаторами, на які припадає головне семантичне навантаження. За номінаційним призначенням вони є номінантами релятивними, оскільки лише констатують, кваліфікують за нормативно-ціннісною шкалою вік осіб чоловічої та жіночої статі як такий, що уможливорює майбутній шлюб як «родинний союз». Шлюб світоглядно передбачає досягнення шлюбного віку обома його потенційними актантами, відповідно, номінанти цієї групи мають регулярно актуалізовану сему статі, котра виявляється у даній системі номінантів класифікаційно релевантною.

Група **маскулінних номінантів** із номінаційним значенням 'той, що досяг шлюбного віку' уміщує такі одиниці:

англійська: *young man, fellow, lad* (у Шотландії – *laddie*), *chap* [АРС, с. 129, 249, 287; АУФС, с. 1034; LDCE, р. 246, 582, 898, 899];

польська: *młody człowiek, dojrzały mężczyzna, pełnoletny mężczyzna, młody mężczyzna, mężczyzna w sile wieku, młodzik, młodzieniec* [ESJP t. 2, s. 199]

чеська: *zletilý muž, plnoletý muž, zralý (vyzralý) muž, plnoroký, pohlavně dospělý, dospělý muž, v plném mužství, v plné (mužné) síle, v rozkvětu své mužné síly, v rozkvětu svého mužného věku, v zralém mužství* [SSJČ t. 8, s. 331, 401; SČS, s. 214];

українська: *молодий чоловік, дорослий чоловік, жених, парубок, хлопець, зрілий чоловік* [ССУМ т. 2, с. 853]

Групу **фемінінних номінантів** 'та, що досягла шлюбного віку' складають:

англійська: *girl, unmarried woman, lass, maiden (maid), bride* [АРС, с. 329; АУФС, с. 1034; RTEWP, р. 360, 369; LDCE, р. 905];

польська: *panna na wydaniu, panna do wzięcia, dziopa, dojrzała do małżeństwa, dziewczica na wydaniu, panienka na wydaniu, dochodzić do rozkwitu, czas pod czepek* [NSJP, s. 1202; SFJP t. 1, s. 152, 178, 208; SFJP t. 2, s. 644];

чеська: *děvče v nejlepších letech, děvče v kvetoucím věku, děvče na vdavani, děvče v zralých letech, dospělá žena, v plném ženství, v rozkvětu ženství, v zralém ženství* [SSJČ t. 1, s. 378; UČS, d. 1, s. 228];

українська: *дівчина на виданні, дівчина на відданні, дівчина на порі, в дівочих літах, відданиця, на порі стоїть, спіла ягода, дівка на всю губу, саме в соку, в самому соку* [СФУМ, с. 15, 153; ФСССГД, с. 344; ФСУМ, с. 15, 153].

З ономасіологічного погляду у мотиваційній базі і маскулінних, і фемінінних номінантів присутній ядровий номінаційно релевантний компонент, що так чи інакше конкретизує стать номіната. Сема 'неодруженість' найчастіше виявляється імплікованою (англ. *chap* букв. 'чоловік, що мандрує і одночасно продає дрібні товари', пол. *młody człowiek* букв. 'молодий чоловік', чес. *v plném ženství* букв. 'повній (своїй) жіночості', укр. *спіла ягода* тощо). Водночас з погляду мотиваційних домінант група маскулінних і фемінінних одиниць виявляє певні відмінності.

У цій групі **маскулінних номінантів** такими провідними мотиваційними ознаками виступають ознаки 'вік', 'статева зрілість', 'чоловічість', тобто ознаки фізичного і фізіологічного характеру. Лише епізодично номінаційно актуалізованими є соціальні параметри статевої зрілості (пол. *młodzieniec* букв. 'молодий неодружений чоловік' укр. *жених* 'про неодруженого чоловіка, що збирається одружуватися', *парубок* 'нежонатий чоловік'). Натомість у мотиваційних характеристиках англійських номінантів соціальна функція чоловіка є найбільш виразною: *fellow* букв. 'компаньйон, партнер', *chap* букв. 'чоловік, що мандрує і одночасно продає дрібні товари'.

Складники мотиваційної бази маскулінних релятивних одиниць безпосередньо транспонуються у форму номінантів без будь-яких вагомих номінаційних трансформацій або ж беруть участь у перенесенні найменування за суміжністю (англ. *fellow, lad, chap*, укр. *жених*).

Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту 'чоловік, що досяг шлюбного віку' (**Таблиця 1**)

Мотив номінації	Англійська мова	Польська мова	Чеська мова	Українська мова
чоловіча стать + вік	+	+	+	+
статева зрілість (фізичні та фізіологічні ознаки)				
• зрілий		+	+	+
• повнолітній		+	+	
• дорослий			+	+
• чоловічість		+	+	
статева зрілість (соціальні ознаки)				
• рід занять	+			
• сімейний стан		+		+

свідчить, що єдиною **інтерлінгвальною ознакою**, зафіксованою в усіх чотирьох мовах, є ознака 'чоловіча стать + вік', єдиною **ареальною** є ознака 'зрілий', засвідчена у трьох слов'янських мовах. Інші мотиваційні ознаки фізичного

(фізіологічного) та соціального спрямування представлені у мовах у різних поєднаннях.

На відміну від маскулінних, у **фемінінних номінантах** на позначення дівчини (жінки) на виданні суттєво підвищується мотиваційна роль соціального складника – тут досягнення статевої зрілості головно розуміється як готовність жінки до того, аби бути виданою (відданою) заміж, і виявляється спроектованим на її зовнішність (жіночність). Так, у англійській мові або конкретизується соціальний статус жінки (*girl* букв. 'дівчина (незаміжня)', *unmarried woman* букв. незаміжня жінка'), або ж імпліковано передбачається (*bride* букв. 'на виданні'). Жінка на виданні розуміється як об'єкт, готовий до використання (*maiden (maid)* букв. 'щось невикористане'), або асоціюється у процесі номінації з об'єктами, що викликають позитивні емоції (*lass* поет. букв. 'ласкава назва дівчини (сонечко, котик, зайчик)'). У польській зрілий вік дівчини мотиваційно пов'язується передусім із очікуванням вступу у шлюбні стосунки (її можуть або видати, або взяти) (*panna na wydaniu* букв. 'дівчина на виданні', *panna do wzięcia* букв. 'дівчина, готова до того, аби її взяли (заміж)', із дозріванням та розквітом (*dojrzała do małżeństwa* букв. 'зріла жінка', *dochodzić do rozkwitu*, букв. 'розцвітати') та обрядовим предметом (очіпком), що перехід дівчини у одружений стан символізує (*czas pod czerpek* букв. 'пора під очіпок').

У чеській мові соціальний складник мотивації не представлений – тут домінує асоціативний зв'язок із зрілістю як найкращою порою, порою розквіту дівочства та жіночністю, що, своєю чергою, асоціативно пов'язується із зрілістю і розквітом (*děvče v nejlepších letech* букв. 'дівчина в найкращій порі', *děvče v kvetoucím věku* букв. 'дівчина у цвіту', *děvče v zralých letech* букв. 'дівчина у зрілому віці'). В українській мові мотиваційні домінанти корелюють із польськими у тій їх частині, яка наголошує на **потенційній** здатності бути виданою заміж (*дівчина на виданні, дівчина на відданні, відданиця*); лакунарними є темпоральні характеристики (*дівчина на порі, в дівочих літах, на порі стоїть*) та експресивні характеристики зовнішності дівчини на виданні (*спіла ягода, дівка на всю губу, саме в соку, дівка в самому соку*).

У цій групі одиниць підвищується питома вага образного складника: окремі мотиватори зазнають не лише метонімічних, але й метафоричних номінаційних перетворень. Так, семантична транспозиція за суміжністю спостерігається у англ. *bride*, пол. *czas pod czerpek*, за подібністю - в укр. *спіла ягода* (зрілість дівчини цілком асоціативно пов'язується із зрілістю плоду. Порівняння з ягодою, за М.М. Пазяком, належить до розгалуженого спектра народних порівнянь [Пазяк 1984, с. 161]). Вирази *саме в соку, дівка в самому соку*, цілком вірогідно, є відлунням медичної науки античності і середньовіччя (за гуморальною теорією Гіппократа, стан здоров'я людини визначають «соки» організму) (пор. *кров з молоком* – номінант з інтеркультурною мотиваційною базою [СРФ, с. 317] на позначення хорошого здоров'я та фізичної сили людини).

Матриця мотиваційних домінант мовного ототожнення позамовного змісту 'жінка, що досягла шлюбного віку' констатує, як і у групі маскулінних одиниць,

єдину інтерлінгвальну ознаку 'жіноча стать + вік'; іншою найбільш затребуваною ознакою є 'готовність бути виданою (взятою) заміж (англ., пол., укр. мови) (Таблиця 2).

Мотив номінації	Англійська мова	Польська мова	Чеська мова	Українська мова
Жіноча стать +вік	+	+	+	+
Сімейний стан	+			
Готовність бути виданою (взятою)	+	+		+
Зовнішність				
• пора (вік) зрілості			+	+
• найкраща пора			+	
• розквіт		+	+	
• жіночність			+	
• характерна зовнішність	+			+

Як бачимо, у різних мовах актуалізованими виявляються до певної міри подібні та відмінні як кількісно, так і якісно ознаки – скажімо, англійській мові виразно переважає соціальний складник, у чеській – характеристика зовнішності. Загалом же у системах маскулінних номінантів домінують внутрішні (фізичні та фізіологічні) мотивувальні ознаки, у фемінінних – соціальні (готовність до шлюбу) та зовнішні ознаки (зовнішність, жіночність тощо).

Література

1. Вовк Хв. Шлюбний обряд та ритуали на Україні / Хведір Вовк // Хв. Вовк Студії з української етнографії та антропології. – Прага.: Укр. гром. видав. фонд, 1926. -// <http://nevesta.dn.ua./content/category/6/43/46>
2. Голі-Оглу Т.В. Лінгвальна інтерпретація ідеї достатку в традиційній концептуальній картині світу слов'ян / Т.В. Голі-Оглу // Лінгвістичні студії. – Випуск 17, 2008. – С.298 – 301.
3. Гура А.В. Из полесской свадебной терминологии. Свадебные чины (словарь Б – М) / А. В. Гура. // Словянское и балканское языкознание: Язык в этнокультурном аспекте. – М.: Наука, 1984. – С. 137 – 177.
4. Гура А.В. География группы восточнославянских названий свадебного дерева / А. В. Гура. // Ареальные исследования в языкознании и этнографии (язык и этнос). – Л.: Наука, 1983. – С. 198 – 203.
5. Малиновский Б. Магия, наука, релігія / Б.Малиновский. – М.: Рефл-бук, 1998. – 304 с.
6. Пазяк М.М. Українські прислів'я та приказки: Проблеми пареміології та пареміографії / Михайло Михайлович Пазяк. – К.: Наукова думка, 1984. – 198 с.

7. Плотникова А.А. Материалы для этнолингвистического изучения балканославянского ареала / Анна Александровна Плотникова. – М.: РАН, 1996. – 72 с.
8. Пулатова Л.Й. Типологія весільних обрядових фразем в українській та німецькій мовах [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Л. Й. Пулатова; кер. роботи А. В. Корольова; НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 201 с.; 29 см. – (в тв. опр.).
9. Сумцов Н.Ф. Символика славянских обрядов: Избр. труды. / Николай Федорович Сумцов. – М.: "Восточная литература" РАН, 1996. – 296 с.
10. Тищенко О.В. Обрядова семантика слов'янських мов у зіставно-типологічному аспекті: дис. ... доктора філолог. наук: 10.02.15. / О. В. Тищенко. – К.: КНЛУ, 2001. – 453 с.
11. Толстой Н.И. Некоторые соображения о реконструкции славянской духовной культуры / Н.И. Толстой // Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры: источники и методы / под. ред. Н.И. Толстого. – М.: Наука, 1989. – С. 7 – 22.
12. Толстой Н.И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Никита Ильич Толстой. – Изд-е 2-е, исп. – М.: Индрик, 1995. – 512 с.
13. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину / І. Франко // Жовтень. – 1972. – №8. – С. 112 – 119.
14. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину / І. Франко // Жовтень. – 1972. – №9. – С. 137 – 143.
15. Цивьян Т.В. О лингвистических основах модели мира (на материале балканских языков и традиций) / Т.В. Цивьян // Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры. Источники и методы / АН СССР Ин-т славяноведения и балканистики; отв. ред. Н.И. Толстой. – М.: Наука, 1989. – С. 192 – 206.
16. Чайка Оксана Ігорівна. Обрядові номінації весільного циклу в українській, англійській і португальській мовах: семантика, структура, функціонування: дис. ... кандидата філол наук: 10.02.07. / О.І. Чайка. – К.: КНЛУ, 2008. – 227 с.
17. Connell K. H. The Population of Ireland 1750-1845. – Oxford: Clarendon Press, 1950.
18. Evans Esyn E. Irish Folk Ways. – London: Routledge & Kegan Paul, 1957 – 312 p.
19. Westermarck Edward History of Human Marriage / Edward Westmark. – Macmillan & Co. – London, 1921. – Fifth Edition. – In 3 Volumes.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СЛОВНИКІВ

1. (АРС): Англо-русский словарь / В.К. Мюллер. – М.: Советская Энциклопедия, 1967. – 912 с.
 2. (АУФС): Англо-український фразеологічний словник: Близько 30 000 фраз. вираз. / Уклад. К.Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр.– К.: Рад. школа, 1969. – 1051 с.
 3. (ВТССУМ): Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
- Пазяк М.М. Українські прислів'я та приказки: Проблеми пареміології та пареміографії. – К.: Наукова думка, 1984. – 198 с.

4. (СРФ): Словарь русской фразеологии: историко-этимологический справочник [уклад. А.К. Бирих, В.М. Мокиенко, Л.И. Степанова]. – СПб.: Фолио-пресс, 1998. – 569 с.
5. (ФСССГД): Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу – Луганськ: ”Альма-матер”, 2005. – 352 с.
6. (ССУМ): Словник синонімів української мови: В 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 1999 – 2000. – Т 1. – А – Н. – 1040 с.; Т 2. – О – Я. – 960 с.
7. (СФУМ): Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – 1104 с.
8. (ФСУМ): Словник української мови: В 11т. / За ред. І.К. Білодіда. – К., 1970. – Т.1 – 11.
9. (ČSVS) Slovník spisovného jazyka českého v 8 dílech. – Praha: Academia, 1989.
10. (ESJP): Andrzej Bańkowski. Etymologiczny Słownik Języka Polskiego w 3 t.– Warszawa: PWN, 2000.
11. (LDCE) Longman Dictionary of Contemporary English. New Edition. / Longman, 2003. – 1949 p.
12. (NSJP): Nowy Słownik Języka Polskiego / Elżbieta Sobol. – Warszawa: PWN, 2003. – 1311 s.
13. (RTEWP): Roget’s Thesaurus of English Words and Phrases. New Edition Compl. Revised, Modernized and Abridged by Robert A. Dutch. – Penguin Books, 1978. – 1845p.
14. (SČS): Slovník českých synonym. – Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. – 439 s.
15. (SFJP): Słownik frazeologiczny Języka Polskiego w 2 t. / Stanisław Skorupka. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 2002.– T.1. – 788 s; T.2. – 905 s.
16. (SSJČ): Slovník spisovného jazyka českého v 8 dílech. – Praha: Academia, 1989.
17. (UČS): Ukrajinsko-český slovník / A. Kurimský, R. Šišková, A. Sanický v 2 dílech. – Praha: Academia, 1994. – 1 dil. A – O. – 698 s.; 2 dil. П – Я. – 1377 s.

Summary

The results of contrastive and onomasiological analysis of the nominative units with a common nominative meaning “young man – unmarried woman” in English, Polish, Czech and Ukrainian are highlighted in the article. The typological research allows to explicate and to compare the motivating marks and dominants which helps to reflect specificities of the national cultures.